

NAZWY MIEJSCOWE DAWNEGO POWIATU NURSKIEGO NA MAZOWSZU

PIOTR ZŁOTKOWSKI

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

SETTLEMENT NAMES IN THE OLD NURSKI DISTRICT IN MAZOVIA. The paper analyses several aspects of the historic development of the local name system in the old Nurski district in the Nur Land of the old Duchy of Mazovia. The analysis of various sources clearly shows that the western part of the region is characterised almost exclusively by one-part names, while the eastern is dominated by binominal names. This tendency is motivated by extralinguistic factors, the most important of them being the old land-possession structure in the area. Both parts of the researched region show specific dynamics of the process of creating settlement names. The process was also influenced by Polish lesser nobility, i.e. continuous patterns in the naming of settlements, whereas many toponyms appearing in historical sources are today non-existent. The analysis also reveals the predominance of ancestral names as a separate part of binominal names, as well as the low productivity of patronymic names.

Keywords: Old Nurski District, settlement names, historical naming of settlements, toponymy.

Dawna ziemia nurska, będąca częścią województwa mazowieckiego, znajdowała się na wschodnim Mazowszu, tuż przy granicy z Podlasiem. Składała się ona z trzech powiatów: nurskiego, ostrowskiego i kamienieckiego. W skład powiatu nurskiego wchodziły parafie: Andrzejewo, Czyżew, Nur, Rosochate, Zaręby, Złotoria oraz część parafii Dąbrowa Wielka i Szumowo.

Terytorium to było kolonizowane zasadniczo w XV wieku. Niewykluczone, że na niektórych terenach mogło przetrwać wczesne osadnictwo mazowieckie z okresu średniowiecza. Osadnicy zasiedlający wschodnią część powiatu pochodzili z zachodniego Mazowsza. Byli to drobni rycerze, którzy otrzymywali od książąt mazowieckich 10-włókowe i większe nadania ziemskie w zamian za obowiązek służby wojskowej. W zachodniej

części powiatu własność ziemską należała do biskupstwa płockiego. Wsie położone na tym obszarze zamieszkiwała ludność chłopska (Samsonowicz 1989: 23).

Na terenie objętym osadnictwem szlacheckim następowało stopniowe zagęszczanie się sieci osadniczej. Proces ten spowodowany był podziałem pierwotnych obszarów nadań ziemskich dokonywanym przez potomków odbiorców przywilejów książęcych. Na nadaniach 10-włókowych zakładano zazwyczaj jedną lub dwie wsie, na większych 40-50-włókowych, mogło powstać nawet kilkanaście osad. W pierwszym przypadku wykształcał się jeden lub dwie toponimy, nawiązujące do pierwotnej nazwy terenu, albo do nazwy osobowej założyciela. Osady powstające na obszerniejszych nadaniach identyfikowane były za pomocą nazw dwuczłonowych, składających się z członu utożsamiającego i kilku lub kilkunastu członów odróżniających. Na przestrzeni wieków ilość osad w obrębie tak zwanych okolic szlacheckich ulegała zmianie. Wraz z zanikiem niektórych osad i pojawianiem się innych, zmieniała się też ilość członów odróżniających nazw zestawionych. Z uwagi na dynamikę procesów osadniczych niezwykle trudne jest oszacowanie ilości nazw funkcjonujących na tym obszarze w okresie od XV do XXI wieku.

Zupełnie inny charakter miało osadnictwo w zachodniej części powiatu, na terenie dóbr biskupich oraz na południu, w dobrach zuzelskich kanoników regularnych z Czerwińska. Założone tam duże wsie chłopskie nie ulegały rozdrobnieniu, nie mógł zatem wytworzyć się wspomniany już model nazwotwórczy. Wsie kościelne miały więc tylko jedną nazwę, która rzadko ulegała zmianom.

Dla potrzeb niniejszego opracowania dokonano ekscerpcji źródeł historycznych z okresu od średniowiecza do końca XVIII wieku. Wykorzystano archiwalia wytworzone przez administrację świecką i kościelną oraz materiały historyczne o charakterze sądowym. Przydatne okazały się: zapisy Metryki Mazowieckiej, rejestry poborowe, księgi grodzkie nurskie, księga grodzka ostrowska, akta biskupstwa płockiego oraz inne źródła. Interesujące okazało się skonfrontowanie zapisów pochodzących z różnego rodzaju materiałów źródłowych. Wykazało ono istnienie różnic w zakresie nominacji poszczególnych osad nawet w tym samym okresie historycznym.

Klasyfikacja semantyczna zgromadzonych nazw jednoczłonowych oraz członów utożsamiających nazw zestawionych przedstawia się następująco¹:

¹ Podział toponimów na grupy semantyczne oparto na klasyfikacji nazw miejscowych zaproponowanej przez W. Taszyckiego, z uwzględnieniem modyfikacji późniejszych badaczy (np. wprowadzenie nazw państwowych). Zamiast terminu nazwy kulturalne użyto stosowanego obecnie określenia nazwy kulturowe (por. Taszycki 1946).

Nazwy rodowe:

- *Bartnicy, Bieńki, Boguty, Cholewy, Cietrzewki, Dmochy, Goski, Gołębie, Grędzice, Grzymały, Gudosze, Jaskółki, Konarze, Kossaki, Króle, Kuleszki, Marki, Murawskie, Myślubory, Niemiery, Nienały, Ołdaki, Ołowskie, Ołtarze, Pieńki, Rawy, Rostki, Skłody, Smolechy, Stpice, Szeligi, Szulborze, Ślepowrony, Świerże, Trynisze, Załuski, Zaręby, Zawisty, Zglesze, Żebry, Żelazy.*

Nazwy dzierżawcze:

- *Brulino, Budziszewo, Czyżew, Daniłowo, Drewnowo, Gaczkowo, Gąsiorowo, Godlewo, Gostkowo, Gumowo, Janczewo, Janowo, Kaczkowo, Kańkowo, Kramkowo, Kraszewo, Krzeczkowo, Kunin, Leśniewo, Mianowo, Mianówek, Michałowo, Pętkowo, Pęszewo, Przeździecko, Rysiewo, Skarżyn, Smolewo, Strękowo, Ważyno, Zaszaków, Zgleczewo, Żabikowo.*

Nazwy topograficzne:

- *Biel, Borek, Brok, Chojnowo, Dąbrowa, Glina, Góry, Grabownica, Grabowo, Jabłonowo, Jasienica, Jażwiny, Kamieńczyk, Kępiste, Lipa, Lipnowo, Łęg, Łętownica, Nur, Paprotna, Podgórze, Pułazie, Rosochate, Ruskołęki, Sienica, Srebrna, Stokowo, Zabiele, Zakrzewo, Zalesie.*

Nazwy kulturowe:

- *Ostrożne, Słup, Uścianek, Złotoria.*

Nazwa pamiątkowa:

- *Andrzejewo.*

Nazwa dzierżawcza lub kulturowa:

- *Wygonowo.*

Nazwa dzierżawcza, która przeszła do kategorii nazw rodowych:

- *Kacpura > Kacpury.*

Nazwy topograficzne lub dzierżawcze:

- *Chmielewo, Kalinowo, Kałęczyn, Kietlanka, Niegowiec, Orzeł.*

Nazwa topograficzna lub kulturowa:

- *Obryte.*

Nazwa topograficzna lub rodowa:

- *Białe.*

Nazwa topograficzna, która przeszła do kategorii nazw rodowych:

- *Tymianka > Tymianki.*

Nazwy niejasne:

- *Kutyłowo, Małkinia, Niewskórze > Nieskórz, Pęchratka, Zaszczyty, Zuzela.*

Z uwagi na zmiany kolejności członów nazw zestawionych, niestabilizowanie formalne samych nazw oraz zachodzące w nich zmiany związane z zanikaniem starych onimów i pojawianiem się nowych, powyższe zestawienie należy traktować jako orientacyjne. Wynika z niego, że wśród 126 nazw jednoczłonowych oraz członów utożsamiających nazw zestawionych zachowana jest równowaga ilościowa pomiędzy poszczególnymi grupami semantycznymi. Warto również odnotować, że nazwy rodowe skupione są w zdecydowanej większości na obszarze osadnictwa drobnoszlacheckiego (Zierhoffer 1957: 99). Cechą charakterystyczną badanego zbioru jest brak w nim nazw patronimicznych.

Inaczej wygląda natomiast sytuacja w grupie onimów będących członami odróżniającymi zestawionych nazw miejscowych, gdzie widoczna jest przewaga nazw rodowych (por. Bijak 1990: 45). Wynika to z faktu, iż nazwy kolejnych wsi zakładanych na

pierwotnym obszarze nadania motywowane były imieniem, przezwiskiem lub przydomkiem osiedlających się w nich protoplastów poszczególnych gałęzi rodu.

Szczególnie interesująco przedstawia się proces powstawania nazw zestawionych w części drobnoszlacheckiej omawianego obszaru (por. Bijak 1990: 32–38). Jego geneza, jak już wspomniano, związana była z faktem zagęszczania się osadnictwa spowodowanego rozdrabnianiem się własności ziemskiej. Dominujące ilościowo na tym obszarze nazwy zestawione można podzielić na dwie grupy.

Pierwszą stanowią nazwy miejscowości założonych na nadziałach 5-10-włókowych. Miały one zazwyczaj tylko dwa człony, z których pierwszy był pierwotną topograficzną lub dzierżawczą nazwą terenu na którym powstała wieś. Człon drugi lub kolejny, mający charakter nazwy rodowej, motywowany był antroponimem (imieniem, przezwiskiem lub przydomkiem) określającym założyciela (Wiśniewski 1982: 94). Przykładem tego typu nazwy jest toponim *Stpice-Chojnowo*, którego pierwszy człon – rodowy upamiętnia protoplastę rodu o przezwisku / przydomku *Stpica*, drugi człon jest dawną nazwą topograficzną terenu. Dawna nazwa terenowa, najprawdopodobniej zawarta w dokumencie nadania, została zachowana z uwagi na to, aby nie było możliwości zakwestionowania przywileju nadawczego.

Odrębną grupę stanowią nazwy z głównym (zazwyczaj pierwszym) członem utożsamiającym i kilkoma, niekiedy kilkunastoma, członami odróżniającymi (Wiśniewski 1982: 96). Człony odróżniające tego typu nazw miały zazwyczaj charakter rodowy i motywowane były imieniem, przezwiskiem lub przydomkiem protoplastów poszczególnych gałęzi rodu, jak to ma miejsce w przypadku przykładowych toponimów: *Dmochy-Glinki*, *-Mrozy*, *-Roddzonki*, *-Wochy*, *-Wypychy*, *-Bąbole* [część wsi -Glinki], *-Kudły* [część wsi -Mrozy], *-Przeczeki* [część wsi -Wochy], *-Sadły* [część wsi -Wochy]. Człony odróżniające tej nazwy miejscowej utworzone są od przydomków różnych odgałęzień rodu Dmochowskich. Nieco inną genezę mają toponimy *Drewnowo-Daćbogi* [część wsi -Ziemaki], *-Ziemaki*, *-Dmoszki* [część wsi Złotki], *-Gołyń*, *-Lipskie*, *-Konarze* [obecnie wieś o nazwie jednoczłonowej Konarze]. Człon utożsamiający nazwy nawiązuje do osoby założyciela wsi Jana Drewno z Dolecka podsędka nurskiego, który w XV w. otrzymał teren nazwany Przydanowem. Dwa człony odróżniające motywowane są imionami synów podsędka: Daćboga i Ziemaka. Na sprzedanej przez niego części nadania osiadły rodziny Dmochów (Dmochowskich), Gołyńskich, Lipskich, Konarzy (Konarzewskich). Pozostałe człony odróżniające urobiono więc od nazwisk owych nabywców (Złotkowski 2000: 169–170; Wolff – Rzetelska-Feleszko 1982: 42).

Z przeprowadzonej przez autora analizy zgromadzonego materiału onomastycznego wynika, że proces kształtowania się toponimów we wschodniej, drobnoszlacheckiej części powiatu charakteryzował się znaczną dynamiką uwarunkowaną procesem zmian sieci osadniczej. W wyniku owych przemian pojawiały się nazwy nowopowstałych wsi, ginęły

natomiast miana osad zanikłych. Należy również uwzględnić zmiany nazw miejscowości istniejących przez cały ten okres. Dla uzyskania obrazu przeobrażeń lokalnego systemu nazwicznego porównano ilość nazw zestawionych pięciu największych okolic szlacheckich badanego terenu: Godlewa, Siennicy, Tymiank, Zawist oraz Zaręb. W tym celu zestawiono poświadczenia źródłowe toponimów z okresu staropolskiego z urzędowym wykazem nazw miejscowości z 2013 r. (Wykaz 2012). Aby wyniki były miarodajne warianty strukturalne nazw typu *Stasie / Stasiowięta* potraktowano jako warianty tego samego onimu. Jako odrębne nazwy zaklasyfikowano natomiast postaci toponimów różniące się semantycznie. Oto zestawienie wyekscerpowanych nazw:

- **Godlewo** [okres staropolski]: *Godlewo Baćki, Godlewo Borek, Godlewo Cechny, Godlewo Dziudzie, Godlewo Gnochy, Godlewo Gorzejewo, Godlewo Kalinowo, Godlewo Kamionka, Godlewo Liski, Godlewo Łętowo, Godlewo Łuby, Godlewo Małe, Godlewo Mateusiki, Godlewo Mazie, Godlewo Mierniki, Godlewo Milewko, Godlewo Olszewo, Godlewo Pąszewo, Godlewo Piętaki, Godlewo Plewy, Godlewo Rychliki, Godlewo Rysiewo (Ryski), Godlewo Zakrzewo, Godlewo Siedliska, Godlewo Sienica, Godlewo Starsze, Godlewo Warsze, Godlewo Wielkie, Godlewo Małe Wronie, Godlewo Małe Księżywronie, Godlewo Wielkie Wronie* [31 nazw]
 [stan obecny]: *Godlewo Wielkie, Godlewo -Baćki, Godlewo -Gorzejewo, Godlewo -Gudosze, Godlewo -Kolonja, Godlewo -Łuby, Godlewo -Mierniki, Godlewo -Milewek, Godlewo -Piętaki, Godlewo -Warsze, Godlewo -Plewy* [część wsi Godlewo -Mierniki] [10 wsi, 1 część wsi]
- **Zaręby** [okres staropolski]: *Zaręby Biendugi, Zaręby Bolendy, Zaręby Borkowo, Zaręby Ciemna Dąbrowa, Zaręby Ciemne, Zaręby Choromany, Zaręby Dobki, Zaręby Gałdyna, Zaręby Gosli, Zaręby Góry, Zaręby Kościelne, Zaręby Kramkowo (Kramki), Zaręby Kromki, Zaręby Krtęki, Zaręby Kuszczale, Zaręby Leśne, Zaręby Leśne (2), Zaręby Maławioska, Zaręby Nienalty, Zaręby Poświętne, Zaręby Romany, Zaręby Sasiny, Zaręby Sierocięta, Zaręby Święchy, Zaręby Świąszki, Zaręby Warchoły, Zaręby Wilcza Góra* [27 nazw]
 [stan obecny]: *Zaręby -Bindugi, Zaręby -Bolędy, Zaręby -Choromany, Zaręby -Góry Leśne, Zaręby -Grzymały, Zaręby -Jartuzy, Zaręby Kościelne, Zaręby -Kramki, Zaręby -Kromki, Zaręby -Krzęki, Zaręby Leśne, Zaręby -Skórki, Zaręby -Świeżki, Zaręby -Święchy, Zaręby -Warchoły, Zaręby Ciemne* [część wsi Zaręby -Bolędy], *Zaręby -Sasiny* [część wsi Zalesie-Stefanowo], *Zaręby -Zaborcze* [kolonia wsi Zaręby -Warchoły] [15 wsi, 2 części wsi, 1 kolonia]

- **Siennica** [okres staropolski]: *Siennica Boruty, Siennica Daćbogi, Siennica Dmochy, Siennica Gize, Siennica Jakubiki, Siennica Jasiochy, Siennica Karasie, Siennica Klawy (Klawięta), Siennica Koty, Siennica Krogulce, Siennica Lipusy, Siennica Łukasze, Siennica Malonki, Siennica Marcinki, Siennica Otłoszki, Siennica Pierce, Siennica Piotrasze, Siennica Pluchy (Pluchny), Siennica Puziki, Siennica Szymanki, Siennica Święchy, Siennica Trojany, Siennica Wielka* [23 nazwy]

[stan obecny]: *Siennica -Klawy, Siennica -Lipusy, Siennica -Pietrasze, Siennica -Szymanki, Siennica -Święchy, Siennica -Daćbogi* [część wsi Siennica -Lipusy], *Siennica -Gizy* [część wsi Siennica -Szymanki], *Siennica -Jasiochy* [część wsi Siennica -Lipusy], *Siennica -Karasie* [część wsi Siennica -Klawy], *Siennica -Łukasze* [część wsi Siennica -Szymanki], *Siennica -Pierce* [część wsi Siennica -Szymanki], *Siennica -Puziki* [część wsi Siennica -Pietrasze] [5 wsi, 7 części wsi]

- **Tymianki** [okres staropolski]: *Tymianki Adamy, Tymianki Bucie, Tymianki Dębosze, Tymianki Gorazdy, Tymianki Jakusze, Tymianki Jamiołki, Tymianki Kolcze, Tymianki Moczydła, Tymianki Moderki, Tymianki Nowawieś, Tymianki Okunie, Tymianki Pachoty, Tymianki Parzymięsy, Tymianki Przeczki, Tymianki Skóry (Skórki), Tymianki Stasie (Stasiowieća), Tymianki Synaki, Tymianki Szklarze, Tymianki Święski, Tymianki Wachnie, Tymianki Wielkie* [21 nazw]

[stan obecny]: *Tymianki -Adamy, Tymianki -Bucie, Tymianki -Moderki, Tymianki -Okunie, Tymianki -Skóry, Tymianki -Szklarze, Tymianki -Dębosze* [część wsi Tymianki -Okunie], *Tymianki -Pachoty* [część wsi Tymianki -Okunie], *Tymianki -Stasie* [część wsi Tymianki -Bucie] [6 wsi, 3 części wsi]

- **Zawisty** [okres staropolski]: *Zawisty Broniszewskie, Zawisty Bujakowskie, Zawisty Chrzany, Zawisty Daćbogi, Zawisty Dworaki, Zawisty Dzikie (Dzikowskie), Zawisty Grzymkowskie, Zawisty Jarmoty (Jarmoleća), Zawisty Koziany, Zawisty Króle, Zawisty Kruki, Zawisty Matyszkowskie, Zawisty Nadbużne, Zawisty Pawłowice, Zawisty Piotrowice (Piotrowięća), Zawisty Podleśne, Zawisty Szczepanowice (Szczepankowieća), Zawisty Wity, Zawisty Zuzalka* [19 nazw]

[stan obecny]: *Zawisty Dzikie, Zawisty Nadbużne, Zawisty Podleśne, Zawisty -Dworaki* [część wsi Zawisty], *Zawisty -Koziany* [część wsi Zawisty], *Zawisty -Króle* [część wsi Zawisty], *Zawisty -Kruki* [część wsi Zawisty], *Zawisty -Piotrowice* [część wsi Zawisty], *Zawisty -Wity* [część wsi Zawisty] [3 wsie, 6 części wsi]

Z naszych obliczeń wynika, że ilość obecnie funkcjonujących nazw w obrębie dawnych okolic szlacheckich jest mniejsza niż liczba analogicznych onimów odnotowanych w źródłach z okresu staropolskiego. Może to być spowodowane zanikiem niektórych osad,

jak również zmianami nazw istniejących miejscowości. W okolicy Godlewo ubyło 2/3 nazw, w Siennicy, Tymiankach i Zawistach około połowy nazw, a w Zarębach mniej niż połowa.

Jak już wcześniej wspomniano, powstawanie określonych modeli nazewniczych uzależnione było od typu osadnictwa i jego przeobrażeń. We wczesnej fazie osadnictwa drobnoszlacheckiego, a więc w XV i na początku XVI wieku, we wschodniej części powiatu było mniej osad niż obecnie. Znalazło to odbicie na płaszczyźnie toponimicznej w postaci występowania niewielkiej jeszcze ilości członów odróżniających, spośród których szczególnie interesujące były opozycyjne pary typu *stary* – *nowy*, *stara wieś* – *nowa wieś*, *wielki* (*duży*) – *mały*. Niekiedy potrzebny był jeszcze dodatkowy człon w postaci: *średni*. Poniżej dokonano zestawienia toponimów z wyszczególnionymi członami poświadczonych w okresie staropolskim i występujących współcześnie. Oto wyekscerpowane nazwy miejscowe:

Nazwy miejscowości z członem „stary” (łac. antiquus), „stara wieś” w okresie staropolskim
– 14 nazw:

- **Bieńki Krzeczkowo Stara Wieś:** *Bienki Stara Wies* 1673 ASK I 66, 916; *Bieńki Starawieś* 1783–1784 Czajk. Reg.; *na Bieńkach Krzeczkanie Starejwsi* 1795 KGN wiecz. 59, 11.
- **Czyżewo Stare:** *Czyzewo Antiqua* 1528 ASK I 27, 744; *Antiqua Czizewo* 1581 A. Of. Pułt. 131, 321 v.
- **Dąbrowa Stara Wieś (Kity):** *Dąbrowa Starawieś* 1739 KGN rel. obl. 2, 74; *Starawieś Kity* 1790 Bucz. Tar.
- **Dmochy Stare:** *Dmochi Antiqua* 1538 ASK I 38, 176.
- **Godlewo Starsze:** *Starsze Godlewo* 1609 A.V. 1609, 69 v.
- **Goski Stara Wieś:** *Goski Starawies* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Krzeczkowo Stara Wieś:** *Krzeczkowo Starawiesz* 1673 ASK I 66, 914; *Krzeczkowo Antiqua* 1739 KGN rel. obl. 2, 69; *Krzeczkowo Starawies* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Kutyłowo Stara Wieś:** *Kutyłowo Starowieś* 1619 A.V. 1695, 17.
- **Podgórze Stare:** *Podgorze Antiqua* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 104.
- **Rosochate Stare:** *Rosochathe Antiqua* 1583 ASK I 39, 327 v.
- **Skarżyn Stary / Stara Wieś:** *Skarżyno Antiqua* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 230 v.; *Skarżyno Starawies* 1695 A.V. 1695, 130; *Skarżyn Starawieś* 1790 Bucz. Tar.
- **Uścianek Stary:** *Usczianek Antiqua* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 160 v.
- **Zalesie Stare (Rosochate):** *Antiqua Zalesie* 1538 ASK I 38, 177; *Zalesie Antiqua Rosochate* 1673 ASK I 66, 916 v.; *Zalesie Stare* 1790 Bucz. Tar.
- **Zaręby Stare (Kramkowo):** *Stare Zaremby Krankowo* 1546 Dog. Lim., s. 14.

Obecnie istniejące nazwy: *Krzczkowo-Stare Bieńki, Stary Skarżyn, Zalesie Stare, Złotki Starowieś* – 4 nazwy.

Nazwy miejscowości z członem „nowa wieś” w okresie staropolskim – 6 nazw:

- **Czyżewo Nowe / Nowa Wieś (Chrapki):** *Czyzewo Nowa* 1528 ASK I 27, 744; *Czyzewo Nouawiesz* 1563 ASK I 38, 330; *Czyzewo Nowawieś* 1739 KGN rel. obl. 2, 73 v.; *Czyzewo Nowa Wies Chrapki* 1756 LBC 32/1756.
- **Dąbrowa Nowa Wieś:** *Dąmbrowa Długa seu Nova Vyesz* 1538 ASK I 38, 177 v.; *Dambrowa Nowawiesz* 1578 ŹDz XVI 400; *Nowa Wieś* 1790 Bucz. Tar.
- **Dmochy Nowa Wieś (Bąbole):** *Dmochi Nowawiesz seu Bombole* 1752 LBC 2/1752.
- **Krzczkowo Nowa Wieś (Bieńki):** *Krzczkowo Bieńki Nowa wieś* 1790 Bucz. Tar.
- **Tymianka Nowa Wieś:** *Tymyanka Nowa Vyesz* 1538 ASK I 38, 174; *Tymianki Nowawieś* 1619 A.V. 1695, 17; *Tymianka Nowawieś* 1737 KGN wiecz. 12, 190.
- **Złotki Nowa Wieś (Przeczeki):** *Złotki Przeczeki Nowawieś* 1790 Bucz. Tar.
Obecnie istniejące nazwy: *Dąbrowa-Nowa Wieś, Krzczkowo-Nowe Bieńki* – 2 nazwy.

Nazwy miejscowości z członem „wielki”, „większy” (łac. *magnus, maior*) w okresie staropolskim – 24 nazwy:

- **Białe Wielkie:** *Byale Magna* 1528 ASK I 27, 755 v.
- **Boguty Wielkie (Stągiewki):** *Boguty Wielgie* 1609 A.V. 1609, 56 v.; *Boguty Magna Stągiewki* 1757 KGN wiecz. 24, 18; *Boguty Wielkie* 1790 Bucz. Tar.
- **Budziszewo Wielkie:** *Budziszewo Wielkie* 1695 A.V. 1695, 78.
- **Czyżewo Wielkie:** *Czizewo Magna* 1583 ASK I 39, 325 v.
- **Godlewo Wielkie:** *Godlewo Magna* 1528 ASK I 27, 753; *Godlewo Maior* 1538 ASK I 38, 175 v.; *Godlewo Maior* 1673 ASK I 66, 950 v.; *Godlewo Wielkie* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Goski Wielkie / Duże:** *Gosky Magna* 1528 ASK I 27, 764 v.; *Goski Duże* 1790 Bucz. Tar.
- **Gumowo Wielkie:** *Gumowo Magna* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 612; *Gumowo Maior* 1673 ASK I 66, 943.
- **Janczewo Wielkie (Kuligi):** *Janczewo Magna* 1528 ASK I 27, 752 v.; *Janczewo Maior* 1538 ASK I 38, 175 v.; *Janczewo Magna Kuligi* 1578 ŹDz XVI 398; *Janczewo Wielkie* 1783–1784 Czajk. Reg.

- **Kamieńczyk Wielki:** *Kaminczik Magna* 1578 ŻDz XVI 396; *Kamieńczyk Wielki* 1790 Bucz. Tar.
- **Krzeczkowo Wielkie:** *Krzeczkowo Magna* 1528 ASK I 27, 755.
- **Kuleszki Wielkie / Większe:** *Kuleski Wielkie* 1695 A.V. 1695, 78; *Kuleszki Wielkie* 1790 Bucz. Tar.; *Kuleszki ... Większe* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Kutyłowo Wielkie:** *Kuthilowo Magna* 1563 ASK I 38, 325 v.
- **Pętkowo Wielkie:** *Pątkowo Maior* 1538 ASK I 38, 175; *Pentkowo Magna* 1583 ASK I 39, 327 v.; *Pethkowo Wielgie* 1609 A.V. 1609, 69 v.; *Pętkowo Maior* 1673 ASK I 66, 948; *Pętkowo Wielkie* 1790 Bucz. Tar.
- **Pieńki Wielkie:** *Pienki Wielkie* 1673 ASK I 66, 937; *Pienki Wielkie* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Podgórze Wielkie:** *Pothgorze Magna* 1528 ASK I 27, 745 v.
- **Rostki Wielkie:** *Rostky Magna* 1538 ASK I 38, 175; *Rostki Wielkie* 1790 Bucz. Tar.
- **Sienica Wielka:** *Sienycza Magna* 1528 ASK I 27, 761; *Syenycza Mag[na]* 1538 ASK I 38, 176.
- **Skłody Wielkie:** *Sklodi Magna* 1476 MK 9, 74; *Sklodi Magna* 1583 ASK I 39, 326 v.
- **Szulborze Wielkie:** *Suliborze Magna* 1528 ASK I 27, 752; *Szulborze Maior* 1673 ASK I 66, 949 v.; *Szulborze Wielkie* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Świerże Wielkie:** *Swyrsche Maiori* 1486 Ep. 10, 409; *Szwierze Magna* 1583 ASK I 39, 326 v.; *Swierdze Wielkie* 1695 A.V. 1695, 78.
- **Tymianka Wielka:** *Thimianka Magna* 1563 ASK I 38, 325 v.; *Thimianka Magna* 1583 ASK I 39, 325.
- **Uścianek Wielki:** *Uścianek Magna* 1739 KGN rel. obl. 2, 66; *Uścianek Wielki* 1790 Bucz. Tar.
- **Wronie Wielkie:** *Magna Wronye* 1476 Ep. 10, 163; *Magna Wronye* 1486 MK 9, 176 v.
- **Zakrzewo Wielkie:** *Zakrzewo Wielgie* 1609 A.V. 1609, 69; *Zakrzewo Magna* 1739 KGN rel. obl. 2, 65; *Zakrzewo Wielkie* 1783–1784 Czajk. Reg.
Obecnie istniejące nazwy: *Godlewo Wielkie*, *Janczewo Wielkie*, *Kamieńczyk Wielki*, *Pętkowo Wielkie*, *Pieńki Wielkie*, *Rostki Wielkie*, *Szulborze Wielkie*, *Uścianek Wielki*, *Zakrzewo Wielkie*, *Kuleszki Duże* [część wsi *Kuleszki-Nienatły*] – 9 (10) nazw.

Nazwy miejscowości z członem „mały” (łac. *parvus*, *minor*) w okresie staropolskim – 13 nazw:

- **Bieński Małe:** *Bieński Małe* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Czyżewo Małe (Sutki):** *Małe Czyzewo* 1491 MK 18, 63 v.; *Suthki Parua Czizeuo* 1563

- ASK I 38, 331; *Sutki Parva Czyszewo* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 127.
- **Godlewo Małe (obecnie Godlewo Olszewo):** *Minori Godlewo* 1596 A. Of. Pułt. 135, 106 v.
 - **Gumowo Małe:** *Gumowo Minor* 1673 ASK I 66, 943.
 - **Krzczkowo Małe:** *Minori Krzczkowo* 1512 Ep. 7, 38 v.
 - **Kuleszki Małe:** *Culiesky Parva* 1495 MK 79, 260 – 260 v.; *Kuleszki Małe* 1790 Bucz. Tar.
 - **Pętkowo Małe:** *Pątkowo Mi[n]or* 1538 ASK I 38, 175; *Pentkowo Parua* 1583 ASK I 39, 328; *Pętkowo Minor* 1673 ASK I 66, 948-948 v.
 - **Podgórze Małe:** *Pothgorze Minor* 1528 ASK I 27, 746.
 - **Skłody Małe:** *Sklodi parva* 1476 MK 9, 74; *Minori Sklodi* 1497 Ep. 15, 128 v.; *Sklody Parua* 1528 ASK I 27, 749 v.; *Sklodi Parua* 1583 ASK I 39, 326 v.
 - **Wronie Małe / Księżywronie (obecnie Godlewo Olszewo):** *Male Xanziwronye* 1414–1425 MK 3, 31; *Parwo Wronye* 1436 MK 3, 179 v. – 180; *Wronye Male* 1476 Ep. 10, 163; *Wronye Parva* 1496 Ep. 15, 57 v. – 58; *Parwa Wronye* 1516 Ep. 2, 120; *Godlewo Olszewo seu Wronye Parva* 1538 ASK I 38, 176 v.
 - **Zakrzewo Małe:** *Zakrzewo Minor* 1673 ASK I 66, 98 v.
 - **Zaręby Maławioska:** *Zaremby Maławieszka* 1673 ASK I 66, 918 v.
 - **Zaszkowo Małe (obecnie Ślepowrony):** *Malezaskowo* 1414–1425 MK 3, 71 v.
Obecnie istniejąca nazwa: *Kuleszki Małe* [część wsi *Kuleszki-Nienatły*] – o (1) nazw.

Nazwy miejscowości z członem „średni” (łac. *medius*) w okresie staropolskim – 3 nazwy:

- **Kutyłowo Średnie:** *Cuthylo[wo] Mediocre* 1528 ASK I 27, 760; *Kuthilowo Mediocris* 1578 ŻDz XVI 396.
- **Murawskie Średnie:** *Murawskie Średnie* 1790 Bucz. Tar.; *Murawskich Średnich* 1795 KGN wiecz. 59, 92.
- **Skłody Średnie:** *Szklody Media* 1563 ASK I 38, 336; *Skłody Srzednie* 1673 ASK I 66, 955; *Skłody Media* 1739 KGN rel. obl. 2, 66 v.; *Skłody Srzednie* 1783-1784 Czajk. Reg.
Obecnie istniejąca nazwa: *Skłody Średnie* – 1 nazwa.

Wykscerpowano ogółem 60 poświadczeń nazw zestawionych z okresu XV–XVIII w. zawierających jeden ze wskazanych wcześniej członów. Współczesny urzędowy wykaz nazw zawiera tylko 16 nazw wsi i 2 nazwy części wsi z tymi komponentami. Wynika z tego, że ponad dwie trzecie toponimów wyszło z użycia, pozostając jedynie na kartach źródeł

historycznych. Najwięcej istniejących obecnie nazw miejscowych zawiera człon *wielki*. Fakt ten można wytłumaczyć tym, iż osady nazywane w ten sposób musiały być najstarszymi i najbardziej ludnymi wsiami na obszarze nadania, dlatego ich nazwy okazały się najbardziej stabilne. Zastanawiający jest natomiast niemal całkowity zanik przysiółków z członem *mały*. Wydaje się, że nazwy te funkcjonowały w okresie kiedy w granicach nadania istniały dwie lub trzy wsie. Wraz ze zwiększaniem się ilości osad przysiółki zawierające określenie *mały* przybierały nowe nazwy, zazwyczaj rodowe, motywowane imieniem, przezwiskiem lub przydomkiem założyciela lub któregoś z jego potomków. Podobny proces, aczkolwiek przebiegający bardziej łagodnie, można zaobserwować w grupie nazw z komponentami: *stary* – *nowy*.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną charakterystyczną cechę tutejszego systemu toponimicznego, a mianowicie niewielką popularność nazw patronimicznych. Wiemy już, że wśród nazw jednoczłonowych oraz członów utożsamiających nazw zestawionych nie odnotowano ani jednego toponimu tego typu. Okazuje się, że formacje patronimiczne nie były też częstym środkiem nominacji osad filialnych.

Dla okresu staropolskiego odnotowano tylko 17 nazw z formantem *-ęta*, będących członami odróżniającymi nazw zestawionych. Oto one:

- **Białe Andrzejewięta:** *Biale Andrzeiewięta* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 166.
- **Białe Choroszęta:** *Białe Chorobięta* 1609 A.V. 1609, 57; *Białe Chorowięta* 1619 A.V. 1695, 18.
- **Białe Grzegorzewięta / Grzegorzowięta:** *Białe Grzegorzowięta* 1609 A.V. 1609, 57; *Białe Grzegorzowięta* 1619 A.V. 1695, 18.
- **Białe Ziejęta:** *Byalle Zieyatha* 1528 ASK I 27, 755 v.
- **Cholewy Erazmięta:** *Cholewy Arazmięta* 1619 A.V. 1695, 17.
- **Kamieńczyk Jankowięta / Janowięta:** *Kamiencyk Jankowięta* 1609 A.V. 1609, 56 v.; *Kamieńczyk Jankowięta* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 66 v.; *Kamiencyk Jankowięta* 1619 A.V. 1695, 17; *Kamiencyk Jankowice* 1673 ASK I 66, 928 v.; *Kamiencyk Janowięta* 1790 Bucz. Tar.; *Kamiencyk Ianowięta* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Konarze Abrahamowięta:** *Konarze Abraamowięta* 1609 A.V. 1609, 56 v.; *Konarze Abrahamowięta* 1619 A.V. 1695, 17.
- **Konarze Adamowięta:** *Konarze Jadamowięta* 1619 A.V. 1695, 17.
- **Konarze Erazmięta:** *Konarze Arazmięta* 1619 A.V. 1695, 17.
- **Konarze Janowięta:** *Konarze Janowięta* 1609 A.V. 1609, 56 v.
- **Konarze Piotrowięta:** *Konarze Jabramki et Piotrowięta* 1673 ASK I 66, 928.

- **Sienica Kławięta:** *Szienicza Kliuietha* 1563 ASK I 38, 331 v.
- **Ślepowrony Janowięta:** *Slepowrony Janowięta* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 25 v.;
Slepowrony Janowięta 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Tymianka Stasiowięta:** *Tymyanka Stasziowyanta* 1538 ASK I 38, 174.
- **Zaręby Jarmołęta:** *Zawisty Germołęta* 1609 A.V. 1609, 56 v.; *Zawisty Hermołęta* 1619 A.V. 1695, 17.
- **Zawisty Piotrowięta:** *Zawisty Piotrowieta* 1609 A.V. 1609, 56 v.;
Zawisty Piotrowięta 1619 A.V. 1695, 17.
- **Zawisty Szczepankowięta:** *Zawisty Szczepankowięta* 1619 A.V. 1695, 17.

Spośród wymienionych nazw do dnia dzisiejszego zachował się jedynie toponim *Kamieńczyk-Jankowięta*. Drugi człon nazwy *Zawisty-Piotrowięta* funkcjonuje obecnie w postaci patronimicznej, ale z formantem *-ice* (*Zawisty-Piotrowice*). Człony odróżniające toponimów: *Białe-Chorosze* [część wsi *-Kwaczoty*], *Białe-Zieje*, *Sienica-Kławy*, *Tymianki-Stasie* [część wsi *-Bucie*] mają współcześnie formę nazw rodowych. Pozostałych 12 nazw nie funkcjonuje już w badanym systemie toponimicznym.

W źródłach XV-XIII-wiecznych odnotowano 8 nazw miejscowych zawierających formant patronimiczny *-ic(z)e*:

- **Białe Andrzejewice / Andrzejowice:** *Białe Andrzeiowice* 1673 ASK I 66, 941 v.;
Białe Andrzeiowice 1739 KGN rel. obl. 2, 67 v.; *Białe Andrzeiowice* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Białe Szczepanowice:** *Białe Szczepanowice* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 109 v. – 110;
Białe Szczepanowice 1739 KGN rel. obl. 2, 72 v.; *Białe Szczepanowice* 1790 Bucz. Tar.
- **Kamieńczyk Jankowic(z)e:** *Kaminczik Jankowicze* 1583 ASK I 39, 324 v.; *Kamien-czyk Jankowice* 1673 ASK I 66, 928 v.
- **Rostki Michałowic(z)e:** *Rosthky Mychalowicze* 1528 ASK I 27, 746;
Rosthki Michalowicze 1538 ASK I 38, 175; *Rostki Michałowice* 1695 A.V. 1695, 42.
- **Rostki Piotrowic(z)e:** *Rostki Piotrowice Daćbogi* 1739 KGN rel. obl. 2, 65 v.;
Rostki Piotrowicze 1790 Bucz. Tar.; *Rostki Daczbogi* 1783–1784 Czajk. Reg.; *Rostki Piotrowice* 1783–1784 Czajk. Reg.
- **Skłody Piotrowic(z)e:** *Skłody Piotrowicze* 1616–1617 KGN wiecz. 1, 100 v.;
Skłody Piotrowice 1790 Bucz. Tar.
- **Zawisty Pawłowice:** *Zawisty Pawłowice* 1673 ASK I 66, 924.

- **Zawisty Szczepanowice (Zuzalka):** *Zawisty Zuzalka Szczepanowice* 1636
KGO wiecz. 17, 271 v.
Obecnie istniejące nazwy: *Białe-Szczepanowice*, *Rostki-Piotrowice*,
Skłody-Piotrowice, *Zawisty-Piotrowice* – 4 nazwy.

Na podstawie powyższych zestawień można wyciągnąć wniosek, że nazwy patronimiczne z formantem *-ice* okazały się bardziej trwałe, niż toponimy z elementem *-ęta*. Połowa z nich przetrwała do dnia dzisiejszego. Nazwa *Kamieńczyk-Jankowic(z)e* zachowała się jako patronimiczna w postaci *Kamieńczyk-Jankowięta*. Czym zatem można wytłumaczyć niską frekwencję nazw patronimicznych na badanym terenie? Wydaje się, że przyczyna związana jest z chronologią procesu osadniczego. Rezultaty badań toponimicznych dowodzą, że nazwy patronimiczne występowały na terenach wczesnego osadnictwa, a interesujący nas obszar, jak wiemy był zasiedlany zasadniczo dopiero w XV i na początku XVI w. (por. Sędziak 2009: 50).

SKRÓTY CYTOWANYCH ŹRÓDEŁ HISTORYCZNYCH

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

- ASK I 27 Rejestr poborowy powiatu nurskiego z 1528 roku
- ASK I 38 Rejestr poborowy powiatu nurskiego z 1538 i 1563 roku
- ASK I 39 Rejestr poborowy powiatu nurskiego z 1583 roku
- ASK I 66 Rejestr pogłównego powiatu nurskiego z 1673 roku
- KGN wiecz. 1 Księga grodzka nurska wieczysta nr 1 z lat 1616–1617
- KGN wiecz. 12 Księga grodzka nurska wieczysta nr 12 z lat 1735–1737
- KGN wiecz. 24 Księga grodzka nurska wieczysta nr 24 z lat 1757–1760
- KGN wiecz. 59 Księga grodzka nurska wieczysta nr 59 z lat 1795–1797
- KGN rel. obl. 2 Księga grodzka nurska relacje oblaty nr 2 z lat 1676–1744
- KGO wiecz. 17 Księga grodzka ostrowska wieczysta nr 17 z lat 1634–1640
- MK 3 Księga wpisów Metryki Koronnej z lat 1414–1425, 1432–1446
- MK 9 Księga wpisów Metryki Koronnej z lat 1471–1493, 1496–1499
- MK 18 Księga wpisów Metryki Koronnej z lat 1497, 1500–1507
- MK 79 Księga wpisów Metryki Koronnej z lat 1550–1551

Archiwum Diecezjalne w Płocku:

- A. Of. Pułt. 131 Acta Officialia Pultoviensia z lat 1575–1582
- A. Of. Pułt. 135 Acta Officialia Pultoviensia z lat 1591–1611 i 1621–1622

- A.V. 1609 Akta wizytacji dekanatów wyszkowskiego, nurskiego, stanisławowskiego, łomżyńskiego, wiskiego z 1609 roku.
- A.V. 1695 Akta wizytacji dekanatów łomżyńskiego, wiskiego, wąsowskiego, radzyńskiego, nowomiejskiego, dobrzyńskiego, gorzeńskiego, lipnowskiego, rypińskiego, andrzejewskiego z 1695 roku.
- Ep. 2 Acta Episcopalia t 2
- Ep. 7 Acta Episcopalia t 7
- Ep. 10 Acta Episcopalia t 10
- Ep. 15 Acta Episcopalia t 15

Biblioteka Narodowa:

Czajk. Reg. Registr Dyecezjów F. Czajkowskiego, Mf. nr. 7679 [źródło zostało opublikowane jako „*Registr Diecezjów*” Franciszka Czajkowskiego, czyli właściciele ziemscy w Koronie w 1783–1784, opr. Chłapowski K., Górzyński S., wyd. I, Warszawa 2006, wyd. II, Warszawa 2009].

Pracownia Atlasu Instytutu Historii PAN w Warszawie:

Bucz. Tar. Wypisy K. Buczka z przedwojennych Akt Archiwum Skarbowego XLVIII, ks. 82. Taryfa Dymów z 1790 roku.

Archiwum Parafialne w Czyżewie:

LBC Księga chrztów par. Czyżew 1752–1779.

ŹRÓDŁA OPUBLIKOWANE

- Dog. Lim. Dogiel M., 1758, *Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae: ex originalibus et exemplis authenticis descripti et in lucem editi*, Wilno.
- ŹDz XVI Pawiński A., 1895, *Mazowsze. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 5, Źródła dziejowe, t. 16, Warszawa.

BIBLIOGRAFIA

- Bijak 1990:** Bijak, U. Nazwy zestawione typu Boguty-Augustyny na Mazowszu i Podlasiu. – *Onomastica*, XXXV, 1990, 31–54.
- Samsonowicz 1989:** Samsonowicz, H. Brok i Puszcza Biała w średniowieczu. W: *Brok i Puszcza Biała. Przeszłość – środowisko geograficzne, kulturowe i przyrodnicze*. Ciechanów: CTN, 1989, 20–26.
- Sędziak 2009:** Sędziak, H. *Nazwy wsi drobnoszlacheckich w Łomżyńskim*. Łomża: ŁTN, 2009.
- Taszycki 1946:** Taszycki, W. *Słowiańskie nazwy miejscowe (Ustalenie podziału)*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1946.
- Wiśniewski 1982:** Wiśniewski, J. Kształtowanie się nazw na północno-wschodnim Mazowszu w końcu XIV i w XV wieku. – *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego*, nr 8, Prace Językoznawcze, Gdańsk, 1982, 89–98.

- Wolff – Rzetelska-Feleszko 1982:** Wolff, A.; Rzetelska-Feleszko, E. *Mazowieckie nazwy terenowe do końca XVI wieku*. Warszawa: PWN, 1982.
- Zierhoffer 1957:** Zierhoffer, K. *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*. Wrocław: PAN, 1957.
- Wykaz 2012:** *Wykaz urzędowych nazw i ich części ogłoszony rozporządzeniem Ministra Administracji i Cyfryzacji z 13.12.2012*, plik PDF [online], <ksng.gugik.gov.pl/urzedowe_nazwy_miejscowosci.php> [dostęp 1.10.2017].
- Złotkowski 2000:** Złotkowski, P. Zestawione nazwy miejscowe parafii nurskiej. W: Warchoń, S. (red.). *Słowiańskie composita onomastyczne (Toponimia. Varia)*, *Rozprawy Słowistyczne*, nr 17, Lublin, 2000, 167–177.